DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2016 LAPKRIČIO 19 NR. 42 (138)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

ŠVIESOS PAŽADAS

emokykla.lt nuotr.

Iškrito pirmasis lapkričio sniegas; prie lesyklėlės su grūdais, lyg to telaukusios, sulėkė mažosios ir didžiosios zylės, lazdyniniai ir paprastieji žvirbliai, juodieji strazdai, gražuoliai kėkštai, bukučiai, nedrąsus genys, tik svilikai ir sniegenos dar nesirodo, jiems turbūt dar anksti. Žinoma, ir mūsų jauniklė katytė, pamačiusi tokią paukščių puotą, veržiasi į lauką – azartiškai trokšta joje dalyvauti.

Ant sniego lyg dantiraščio rašmenys atsispaudžia tripirštės paukščių pėdelės, šuns pėdų pagalvėlės ir kačių letenėlių duobutės – naktį, mėlynai mėnesienai spindint, visa tai atrodo lyg koks Brailio būdu teperskaitomas raštas, nedaug ką sakantis akiai, ne ką daugiau – ausiai, pavaldus tik pojūčiui, tik lytėjimui, tik mėnesienai.

Toks keistas laikotarpis – ankstyvų sutemų ir lėtai brėkštančio ryto. Pro snieguotus medžių kamienus, panašius į vertikalią penklinę, žėrėdama lyg akinantis varis, taip greitai išblėsta ryški vakaro saulės šviesa. Ji primena besitraukiančias į užmarštį pasakas; pasaulis jas regi kaip besileidžiančios saulės šviesą, bet nebeprisimena...

Trumputė, ilgesinga saulėlydžio akimirka. Dar švystels į akis raudonas gaisas, ir užslinks sutema. Daug tamsos valandų. Kai paaštrėja klausa, uoslė... kai labiau pasikliauji pojūčiais ir intuicija, nei tuo, ką matai. Ką gali suvokti sąmoningai. Sunku ištverti tas tamsos valandas, nes jos – ne tik mūsų kūno silpnumą liudijančios, bet ir gniaužiančios dvasią. Kas nėra išgyvenęs tamsiojo lapkričio kaip ilgos dvasinio suspaudimo valandos!..

Todėl advento laukimas – ne tik brėkšmos, ne tik ryto viltis. Tai dvasioje nušvintantis spindulys, perveriantis kurčią tamsą ir liudijantis – mano drauge, netikėk, kad naktis tęsis amžinai, ryto aušra jau švinta. Kaip mums reikia šito aušros pažado – visiems, kur mes bebūtume, vienoje ar kitoje vandenyno pusėje, sergantys liūdesiu ar tik liūdintys, besibaiminantys kažko ar persmelkti baimės kaip priklausomybės, aistringai maištaujantys dėl vienokių ar kitokių priežasčių ar maištą iškeitę į pastovią ir negęstančią neapykantą...

Šiek tiek šviesiau nuo pirmojo lapkričio sniego. Lyg kas būtų atitraukęs užuolaidą, ir tamsus kambarys nušvistų nuo sidabrinės šviesos. Bet neapsigaukime... tai tik sniegas. Jis greitai ištirps, nes žiemos dabar tokios nepastovios. Liks neištirpstančio baltumo laukimas. Šviesos – aušros pažado.

Renata Šerelytė

ŠERKŠNAS

Geležinkelio blizgantys bėgiai,
apšerkšnijępernykščiai žolynai,
apšarmojusios smilgos prie sankasos, –
tau atrodo, kad akys apanka
nuo suspindusio sniego, tolyn
geležinkelio blizgantys bėgiai,
jau užšalusio siauro upelio
ledinuotas vingiavimas slėny,
ir nuo gruodo aštresnė uoslė,
užspringsti jo skeveldra rupia,
geležinkelio blizgantys bėgiai,
tavo nerimo metų jau pusšimtis,
saulės blyksniams ant sniego dar žaidžiant,
apšerkšnijęplonyčiai beržai,
sidabruotos nežemiškos pušys,
geležinkelio blizgantys bėgiai,
geležinkelio bėgiai...

Judita Vaičiūnaitė

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2016 m. suteikė 10 000 euro paramą šeštadieniniam „Draugo" priedui „Kultūra", projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvybės puoselėjimas pasaulyje"

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Šviesos pažadas • **2-as psl. Perpetua Dumšienė.** Sibiro istorijos • **3-as psl. Gasparas Aleksa.** Šventojo Akiplėšos medžioklė. Ištrauka iš romano • **4-as psl. Algis Vaškevičius.** Seinuose paminėtos „Šaltinio" spaustuvės 110-osios metinės • **5-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Mariaus Kavolio kosmosas Lietuvoje ir pasaulyje • **6-as psl. Justinas Sajauskas.** Visada šalia (3)• **7-as psl. Renata Šerelytė.** Šventieji ir asketai (Naujos knygos) • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: Marijampolėje – metalo skulptūros iš Amerikos • Pristatome Metų knygas

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

Pokario laikų žemėlapis, jame matyti Sibiro plotai

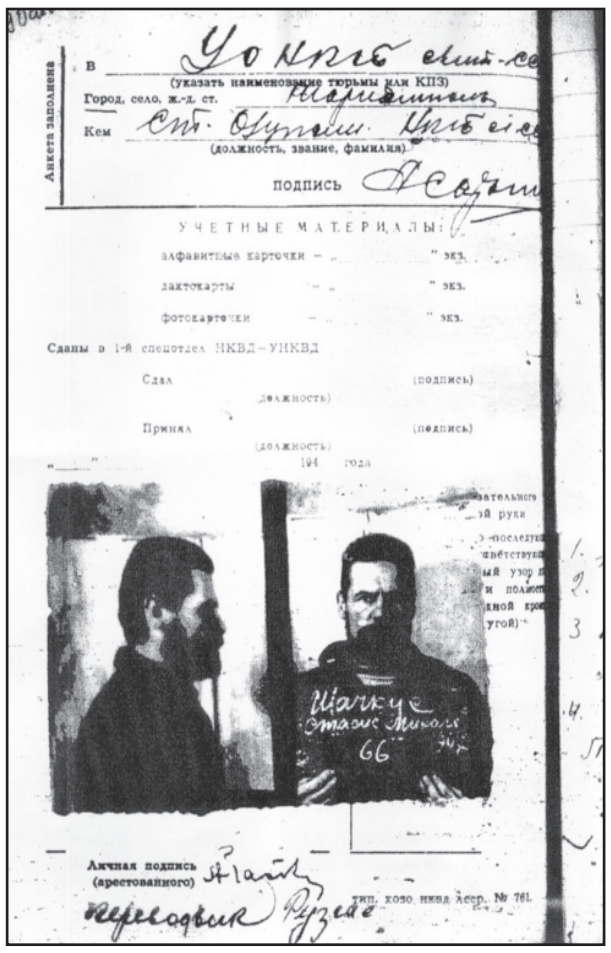

Stasio Šačkaus nuotrauka iš Ypatingojo archyvo bylos

SIBIRO ISTORIJOS

Perpetua Dumšienė

Kartais žvelgiant į vieno žmogaus gyvenimą, galime geriau suprasti valstybės istoriją ir epochą

Radijo pokalbyje išgirsta frazė

Tai antrasis rašinys iš ciklo skirto Lietuvos šimtmečiui. Pirmasis – „Ar paveldimas pilietiškumo genas?" jau publikuotas „Kultūroje" (2016 m. Nr. 28, 31, 32, 33, 34). Šių pasakojimų žanrą galima pavadinti dokumentine eseistika. Visus pasakojimus jungia Tėtušio personažas. Autorė nori, kad taip pavadintas autentiškas žmogus tuo pačiu taptų ir šiek tiek simboliška istorinio laikmečio figūra. Autorei yra įdomu stebėti, kaip per laikmečio išbandymus iš kartos į kartą keliauja vertybės, kurių laikydamasis žmogus sugeba būti istorijos dalyviu, sugeba priešintis nepalankioms istorinėms aplinkybėms.

Mano, kaip pasakotojos, uždavinys šiose atskirose istorijose įžvelgti visų istorijų dalyvių gyvenimo ir likimo linijų bendrus ryšius, jų, tarsi šachmatų figūrų, išsidėstymą epochos likiminių žaidimų lentoje, jų pastangas išsaugoti žmogiškus ryšius ir kartu nenusikalsti savo principams. Kadangi ruošdamasi rašyti išnagrinėjau visus savo Tėtušio archyve esančius dokumentus, perskaičiau jam rašytus laiškus, užrašiau jo pasakojimus, tai Tėtušis tarsi natūraliai tampa centriniu veikėju. Mano veikėjui tenka tapti diplomatine figūra, kuri turi įtakos žmonių likimams. Priklausomai nuo uždavinių sunkumo tenka atlikti įvairiausius vaidmenis, imtis visokių netradicinių sprendimų, pasitelkti bendriems tikslams įvairiausius žmones. Jau pajėgiu suprasti poelgių grandinę, kuri rodo, kad žmogus turėjo savo gyvenimišką misiją, o aplinkiniai suprato jį turint tas savybes – išgelbėti žmogų iš labai sunkios padėties, – tad nuolat kreipdavosi įvairiausios pagalbos.

Šių istorijų veikėjais tapo visi, kurių laiškus, rašytus iš Sibiro tremties radau Tėtušio archyve – motina, brolis, sesers šeima ir draugai.

Didelis atradimas man pačiai buvo Stasio Šačkaus laiškai. Šis žmogus savyje jungė visus geriausius tarpukario inteligento bruožus: humanitaras ir humanistas, pilietiškas veikliojo idealizmo atstovas, garsus sportininkas, aktyvus rezistencijos dalyvis, politinis kalinys.

Prieš pradedant pasakoti istorijas, kurios kartais panašios į kino filmų scenarijus, visų pirma susipažinkime su mūsų būsimų istorijų veikėjais ir istorinių įvykių aplinkybėmis.

Vienos šeimos kronika

Jau esu minėjusi, kad Tėtušio Juozapo šeimos likime atsispindi daugelio Lietuvos šeimų lemtis. Didžiausi išbandymai truko apie dvidešimt metų. Prasidėjo 1940 birželio mėnesį ir tęsėsi iki 1959 metų, kai iš Sibiro į Lietuvą grįžo sesers Marijos šeima. Tad išvardinkime visus mūsų istorijos veikėjus, kad būtų lengviau sekti jų gyvenimo linijos epizodus. Senelis Jurgis Mozūraitis (Mozūras), gimęs 1874 metais. Suvalkietiškai vadinamas tėvuku. Senelė Elžbieta Mozūraitienė-Strempickaitė, gimusi 1878 metais. Centrinis mūsų istorijos veikėjas – Juozas Mozūraitis (Tėtušis Juozapas), gimęs 1907 metais. Brolis Matas Mozūraitis, gimęs 1913 metais. Brolis Ignas Mozūraitis, gimęs 1911 metais. Brolis Vincas Mozūraitis, gimęs 1914 metais. Sesuo Elzė Mozūraitytė-Zygmantienė, gimusi 1916 metais. Sesuo Marija Mozūraitytė-Radomskienė, gimusi 1906 metais. Šio skyriaus pasakojime yra trumpai išdėstomi tik faktai – dokumentinė kronika. Apie visus čia glaustai minimus įvykius bus parašytos atskiros istorijos.

Tėtušį Juozapą Lietuvos valstybingumo praradimo įvykiai palietė labai greitai, nes jis gyveno ir dirbo Kaune, užėmė aukštas pareigas, priklausė tautininkų partijai. Jis neteko darbo, pabėgęs iš Kauno slapstėsi provincijoje.

Senelė Elzbieta ir brolis Matas 1941 m. birželio 16 d. išvežti į Sibirą, į Kemerovo sritį. Seneliui pavyko pabėgti ir išsislapstyti. 1946 m. senelis Jurgis pagrobė ir parsivežė savo žmoną iš tremties. Matas iš tremties buvo paimtas į kariuomenę, į statybos batalionus, o paskui iš statybos bataliono pateko į kalėjimą 6 metams.

Ignas buvo suimtas 1940 m. liepos 12 d. prieš pat rinkimus, turėsiančius pakeisti Lietuvos valstybingumą. Jis pasisakė valsčiaus mitinge už demokratiją ir laisvę visoms partijoms. Ignas buvo šaulių vietinio būrio valdybos narys ir jaunalietuvių vadas. Suėmę Igną laikė Marijampolės kalėjime vandeny, rovė ūsus, bet rimtos bylos jam nesudarė. Marijampolės kalėjimo kaliniams labiau pasisekė, negu Pravieniškių ar Rainių kaliniams. Marijampolės kalėjimo kalinių nenužudė nei traukdamiesi rusai, nei atėję vokiečiai. Marijampolės kalėjimo viršininkas buvo Jonas Zygmanta, o pavaduotojas – Kazakevičius (abu lietuviai). Jonas Zygmanta tomis lemtingomis dienomis buvo išvykęs į Liaudies ūkio pasiekimų parodą Maskvoje, o Kazakevičius paliko postą ir pabėgo. Kaip žinome, karas prasidėjo sekmadienį, o jau pirmadienį Marijampolės kaliniai išalkę tiesiog išlaužė kalėjimo vartus ir išsiskirstė. Vokiečiai kalinių neieškojo. Tad politinis kalinys Ignas iš Marijampolės parėjo į tėviškę, Igliškėlius, 1941 m. birželio 23 d. Motina ir brolis jau buvo pakeliui į Sibiro lagerius, Brolis Juozas tuo metu Kaune dalyvavo birželio sukilime, brolį Vincą netrukus mobilizuos į frontą, o tėvas ir seserys slapstėsi. Reikėjo gyventi toliau.

1945 m. sausio mėn. atėjo į tėviškę Igliškėliuose rusų kontržvalgyba ir suėmė senelį Jurgį bei Igną. Sugrūdo į vagoną kaip rąstus ir nuvežė į lagerį, į Kalininą (pagal akciją – 30 000 priešiškų Tarybų valdžiai). Kaltinimai buvo tokie, kad prie vokiečių karo metais senelis dirbo viršaičiu. Bet pildant visokius dokumentus, senelis kaltinimus lojalumu vokiečių valdžiai neigė, nes vokiečiai jį iš viršaičių išmetė, mat senelis visada užtardavo skriaudžiamus valsčionis, tai užtarė ir pyliavų neįvykdžiusius žmones. Tiesa, viršaičiu jis buvo išrinktas ir Nepriklausomoje Lietuvoje, ėjo šias pareigas keletą metų. Senelį Jurgį paleido 1945 m. rugpjūčio mėnesį. Jam nesudarė bylos. O sūnus Ignas Kalinino lageriuose statė aerodromą.

Pokaris šeimai irgi nebuvo ramus. 1946 metais senelis vyko į Sibirą susirasti savo žmonos. Tikrai įdomi istorija, kaip jis žmoną parsigabeno. Ignas iš lagerio pabėgo 1946 metų gegužės mėn. Kai grįžo į tėviškę, vėl atvažiavo jo areštuot, tai, pasakojama, nuo tos bėdos apgynė pulkininko (pavardės nežinau – P. D.) raštas, kad iš tremties grįžusiai motinai leidžiama apsigyvent Marijampolės apskrityje.

Tėtušio Juozapo šeima irgi buvo įrašyta į tremiamųjų sąrašus. Bet lemtis jį apsaugojo. Mariją Radomskienę išvežė 1949 m. našlę su dviem vaikais – Danute ir Algiu – į Irkutską. Grįžo 1959 m. visi gyvi.

Vincas buvo mobilizuotas, kariavo Antrojo pasaulinio karo frontuose, buvo labai sunkiai sužeistas sprogstamosios kulkos prie Stalingrado. Išgulėjęs šaltyje po lavonų krūvom, ilgai balansavo ant gyvybės ir mirties ribos. Išgydė jį Charkove sena caro laikų gydytoja. Jis grįžo į Lietuvą kaip Antrojo pasaulinio karo nugalėtojas, kariavęs 16-toj lietuviškoj divizijoj.

Tenka studijuoti naujų pasaulio dalių žemėlapius

Savo Tėtušio archyve radau keletą žemėlapių. Kai Lietuva tapo LTSR, o artimieji atsidūrė Sibire, teko nusipirkti ir naujų žemėlapių. Juose išsidriekęs Eurazijos žemynas. Neaprėpiamos Sibiro platybės. Kai bandau įsivaizduoti, kaip palinkę prie tų žemėlapių mano tėvai studijavo, kurgi yra šiuo metu motina, tėvas, broliai ir sesuo, man tai nėra sunku. Aš savanoriškai nukeliavau iki Irkutsko, net iki Baikalo

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

ežero. Klaidžiojau po miestą, muziejus, mačiau garsiąją Irkutsko bažnyčią, ją mums parodė ir šį tą papasakojo, aišku, ne gidas, bet kelionės grupės kolega, tremtinių vaikas Lubys. Buvo dar tik 1984 metai, kelionių vadovai apie Sibiro tremtį tylėjo. Bet žmonės kalbėjo, kad Irkutske yra lietuviams labai svarbūs maldos namai. Tų maldos namų istoriją sužinojau tik gerokai vėliau. Susidomėjau istorija apie Sibiro tremtinių sielovadininką – kunigą Kristupą Švirmicką. Šis marijonų vienuolis į Sibiro katorgą buvo pasiųstas 1850 metais carinės tardymo komisijos, buvo kaltinamas patriotinės literatūros platinimo organizavimu.

Vėliau neterminuotos katorgos nuosprendis buvo pakeistas į tremtį policijos priežiūron, paliekant kunigu ir neatimant civilinių teisių. Jo kilnių darbų istorija čia tik prasidėjo – tapo Irkutsko klebonu, po didžiojo Irkutsko gaisro, sutelkęs aukotojų lėšas, pastatė naują neogotikinę bažnyčią, sakoma, vieną gražiausių Rusijos imperijoje. Kunigas klebonijoje įkurdino ir našlaičius tremtinių vaikus, pasirūpino, kad jie išmoktų amato, rūpinosi parsisiųsdinti spaudos ir knygų, palaikė ryšius su visa inteligentija, lankė sielovados ir religinių patarnavimų tikslais didžiausios pasaulio katalikų parapijos nuošaliausių vietovių gyventojus. Keliavo pašto traktais, garlaiviais, valtimis, arkliais, šiaurės elniais, slidėmis, šunų kinkiniais po tolimus Amūro kraštus. Kunigo biografija buvo gyvas per skausmus į garbę liudijimas. Kai buvo minimas kunigystės 50 metų jubiliejus, tai ta proga gavo labai ypatingos pagarbos ženklus – Sibiro kunigai įteikė simbolinę erškėčiais vainikuotą taurę, o popiežius Leonas XIII ta proga atsiuntė auksinę taurę ir mišiolą aukso apkaustais. Drauge su taure atsiųstame laiške garbųjį kunigą pavadino katalikų misionierių pasididžiavimu, marijonų papuošalu ir popiežiaus širdies džiaugsmu. Likimo valia toje žemėje ir pasiliko, mirė 1894 metais nuo nežinomo piktadario padarytų žaizdų...

Nuo šios ir kitų istorijų Irkutskas man tapo keistai artimas, juk šiuose kraštuose gyveno ir mano močiutė, dėdės, tetos, tik jau kitame šimtmetyje. Tremtinių istorija buvo vis atnaujinama.

Tuo metu, kai 1984 metais vaikštinėjau po Irkutską, įsidrąsinusi nutariau užeit į pirtį nusiprausti kelionės dulkes. Vietinės rusės lengvai atpažino, kad esu lietuvė. Jos nustebusios mane klausinėjo – ko aš čia dabar važinėju, juk Lietuvoj gyvent gerai, ir valgyt visko yra. O jos puikiai prisimena, jog daugybė lietuvių tremtinių gyveno Irkutske ir jo apylinkėse. Keistų potyrių teko pajusti toje kelionėje. Prisimenu, kaip nukeliavome iki Bratsko marių. Lyg ir bandėm prisėst paupio smėlyje, pailsėt, bet man taip širdį suspaudė, tokia nykuma suėmė. Visos marių pakrantės neprieinamos, nes ant kranto riogso milžiniški vandenyje išmirkę rąstai. Jie ten atitrūkę nuo sielių, visas smėlėtas krantas nusėtas mažais kojas pjaunančiais dagiais, kurie ritasi tolyn vėjo pučiami, ir kur nusėda, ten ir bando išgyventi, prisitvirtinti. Atrodo, kad pajutau tą savo tėvynainių sielvartą, kurį jiems kėlė tas aplinkos rūstus atšiaurumas, ta būtinybė prigydyti save šioje dykroje. Iš kažkur lyg atskrido dainos žodžiai: Lėkčiau lėkčiau, jei galėčiau/ Paukščio sparnus jei turėčiau... Nieko keisto, kad taip jaučiausi, juk žmonės daugelį kartų yra rašę apie vietos dvasios apraiškas.

Bet grįžkime prie tų, kurie buvo tremtinių artimieji, atsivertę Eurazijos žemėlapius. Tuo metu jie jau žinojo artimųjų adresus. Bet prieš tai buvo laikas, kai jokių aiškių žinių nebuvo.

Tęsinys kitame numeryje

GASPARAS ALEKSA

ŠVENTOJO AKIPLĖŠOS MEDŽIOKLĖ

Ištrauka iš romano

Gydytojas, poetas, prozininkas Gasparas Aleksa išgarsėjo medikų pasaulį vaizduojančiais kūriniais, o naujojo romano „Šventojo Akiplėšos medžioklė" pagrindinis veikėjas – reali asmenybė, kunigas Juozas Zdebskis. Veiklaus kunigo gyvenimas buvo kupinas skaudžių patirčių ir pavojų. Jis, kilnojamas iš parapijos į parapiją, du kartus kalėjo už vaikų katekizavimą, išėjusį į laisvę saugumiečiai jį bandė sugniuždyti psichologiškai – slapta automobilio sėdynę ištepė chemine medžiaga, kuri nudegina sėdmenis ir šlaunis. Taip siekta kunigui inkriminuoti venerinę ligą. Nuo kunigo nusigręžė bičiuliai, tačiau jis nė vieno žmogaus nelaikė priešu. Penketą kartų buvo kėsintasi jį nužudyti. Galiausiai J. Zdebskis, saugumiečių vadintas Akiplėša, įkyriai persekiotas iki paskutinės gyvenimo minutės, žuvo per autoįvykį iki šiol neišaiškintomis aplinkybėmis. Maištingojo kunigo paveikslą rašytojas sukūrė, remdamasis dar likusių gyvų bendražygių prisiminimais ir jų išsaugotais J. Zdebskio dienoraščiais.

Gasparas Aleksa. *Šventojo Akiplėšos medžioklė*. Romanas. – Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2016

Iš kunigo Juozo dienoraščio
Lukiškės, 1964 metų pabaiga

Vienoje Lukiškių kalėjimo požemių kameroje buvo uždarytas toks Vladas. Tikrai baisus žmogus. Jis pats turbūt nežinojo, kiek kartų teistas ir ką gyvenime padaręs...

Kartą rytą, atvėrus langelį, žiūriu, sėdi Vladas ant kameros grindų, nuleidęs galvą. Tuoj pakėlė akis ir paklausė:

– Ar mane tikrai sušaudys?

Ką jam atsakyti? Sumišau.

– Vladai, – sakau, – tu melskis...

Sukluso ir išsiviepė:

– Cha cha cha! – laukiniu šakalo balsu nusikvatojo. – Melstis?.. Cha cha cha! – Vėl nežmoniškai susijuokė, bet tuoj pat nutilo ir tyliai atsiduso: – Aš nemoku...

– Vladai, aš už tave melsiuos, – pasakiau.

Kokiomis geromis akimis jis pažiūrėjo, tasai baisus nusikaltėlis, kurio bijo net speciali kalėjimo brigada.

Kitą kartą – einame į specialią kamerą paduoti jam vandens. Atidaro duris. Toje kameroje dar kita kamera iš geležinių grotų: tenai nieko nėra, tik cementinės grindys. Žiūriu, sėdi Vladas ant grindų visai nuogas. Kampe skudurų krūvelė. Pasirodo, jam užėjo siautulio priepuolis, tai specialioji brigada jį sutramdė ir izoliavo.

Kai sužinojau, kad jis iš tikrųjų pasmerktas mirti, mąsčiau, kaip jam padėti. Žinoma, už jį meldžiuosi, esu pasiryžęs jo vardu už jo klaidas pasninkauti, kęsti pažeminimą... Bet reikia ir jo paties bent menko grūdelio meilės pasauliui, atsižadant nuodėmių.

Vieną vakarą Apvaizda leido štai ką: paprastai balandiorščiką lydi du kareiviai, o tada kažkodėl – tik vienas.

Prieinu prie to kareivio ir sakau:

– Aš esu Katalikų bažnyčios kunigas. Leiskite man išklausyti to žmogaus išpažintį.

Kareivis išpūtė akis:

– Tai už ką sėdi?

– Už vaikų mokymą. Už pasitikėjimą Dievu...

– Nesuprantu.

Žodis po žodžio, ir mudu ėmėme šnekėtis. Tas mudviejų dialogas nejučia tapo ne kaip pono su vergu, bet kaip žmogaus su žmogumi. Iš vos juntamo jaudulio balse supratau, jog jo sieloje vyksta grumtynės. Kareivis puikiai žino: už tokį dalyką, jei kas sužinos, jo laukia griežta bausmė.

– Eik, tik greitai! – atrakino kameros duris, o pats pasitraukė į šoną.

Vladas stovėjo prie langelio, kai pasakiau:

– Aš katalikų kunigas. Ar nori išpažinties?

Jis akimirksniu suklupo ir pravirko.

Paskui kareivis užrakino kamerą. Einam su juo ir matau, kaip jame netelpa džiaugsmas, kaip spindi jo akys. Taip visi trys pasijutome esą broliai, Viešpaties mylimieji.

Kur šiais laikais galėčiau išspausdinti šį vaizdelį?

Žinoma, svarbiau pats veiksmas: išgelbėta žūstanti siela. Gal Vlado motina laimėjo jam Viešpaties gailestingumą?

Miela būtybe, kas tu esi?

Vakar, dalindamas Komuniją, pajutai, kad tuojau prarasi sąmonę. Pasikartojo, ką anksčiau per šventas Mišias patyrei net du kartus. Tokia miglota būsena tarp sapno ir realybės. Dalini Švenčiausiąjį, o sąmonė temsta. Atrodo, iškris iš rankų taurė...

Sukaupei žvilgsnį į Šviesą taurėje, širdis ėmė daužytis krūtinėje ir viskas baigėsi laimingai. Išbandymas truko vos akimirką, tik rankos labai virpėjo, kol baigei dalinti Komuniją.

Kai nusiraminai, meldeisi ir prašei: „Dieve, neleisk pamiršti, kad niekuo didžiuotis negaliu..."

Koks silpnas kūno gyvybės siūlas!

Ką Viešpats norėjo tuo akimirksnio nuomariu tau pasakyti? Juk po to kalbėjai tikintiesiems gerą pusvalandį, nejausdamas nei silpnumo, nei nuovargio. Kaip tik atvirkščiai: išgyvenai jėgų antplūdį.

Nukelta į 8 psl.

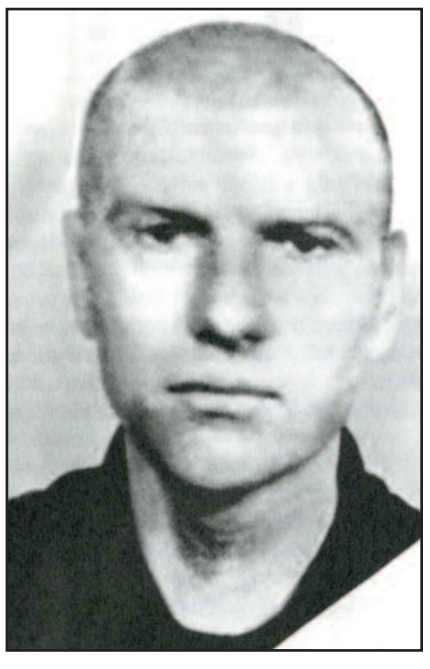

Juozo Zdebskio pažymėjimo nuotrauka. Vilnius, 1965 m. gegužė (fotografuota kalėjime)

NUOTYKIS BALANDIORŲ* BRIGADOJE

Tikrai ne paiko noro išgarsėti kurstomas patekau į Lukiškių kalėjimą. Už „grupinį" vaikų katechizavimą Gudeliuose mane nuteisė vienerius metus kalėti. Juokinga? Taip, juokas kartais būna galingesnis už gailestį ir ašaras. Jėzus taip pat mėgo juokauti. Kas, kad ne Jis, pasišaipydavo iš fariziejų ir aukštųjų kunigų? Suprantu, kad, pasiųsdamas mane už grotų, Viešpats nejuokauja, tačiau ką reiškia šis Jo bandymas kolei kas nesuprantu. Naiviai guodžiu save manydamas, kad privalau susipažinti su ateistų tvirtovėmis, kuriose taip pat reikia apaštalų. Lukiškės ir Pravieniškės – ne vien įkalinimo įstaigos, tai tikri blogio universitetai, perpildyti viltį praradusių vyrų. „Mokslai" juose turėtų man išeiti į naudą, juk tebesvajoju parašyti romaną apie dvasios pergalę prieš kūną.

Netrukus buvau paskirtas išnešioti kaliniams maistą, į vadinamąją balandiorų brigadą. Ir per tai patyriau nuostabų Dievo gailestingumo stebuklą.

Lukiškių kalėjimo požemiuose įrengtos specialios kameros ypač pavojingiems kaliniams. Neši tenai sriubos kibirą, o tave lydi du kareiviai. Jie prie kiekvienų durų įspėja: „Atsargiai – pavojingi!" Pro sprindžio didumo langelį paduodi maistą, kareiviai langelį tuoj užveria ir užrakina. Prižiūrėtojai šių kalinių bijo, nes menkiausia klaida gali kainuoti jiems gyvybę.

---

*kaliniai, dalinantys maistą, dažniausiai vadinamąją balandų sriubą (žargonas)

Seinuose paminėtos „Šaltinio” spaustuvės 110-osios metinės

Algis Vaškevičius

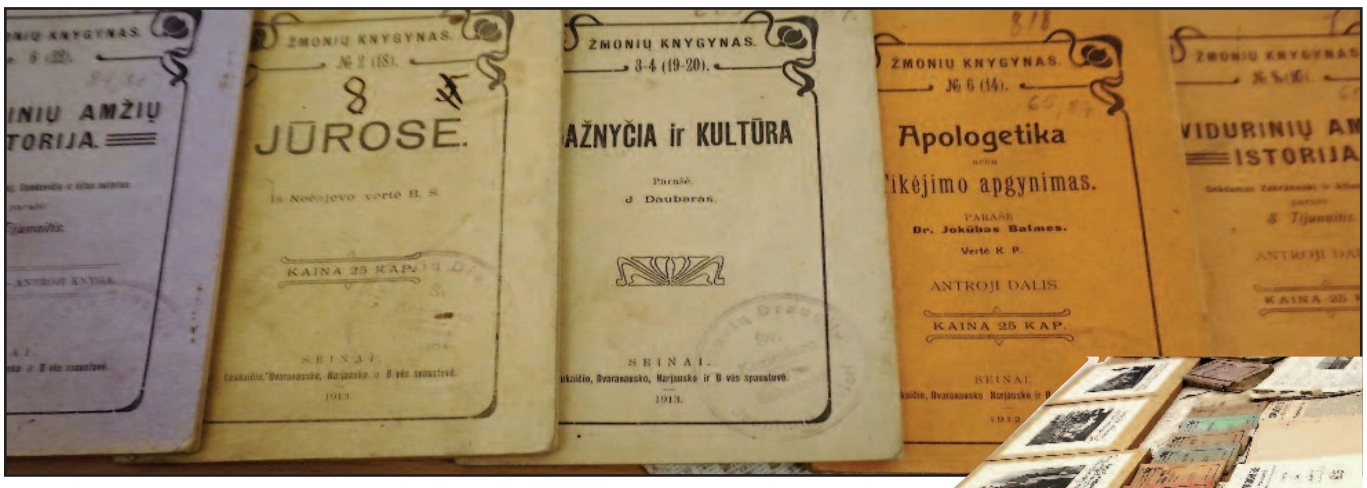

Parodoje buvo galima apžiūrėti „Šaltinio” spaustuvės leidinius

Net dvi pirmojo lapkričio savaitgalio dienas Lenkijoje, netoli sienos su Lietuva esančiame Seinų mieste buvo minimos čia 1906–1915 metais veikusios „Šaltinio” spaustuvės 110-osios įkūrimo metinės. Ypatingą vaidmenį lietuvių tautiniame atgimime suvaidinusi spaustuvė labai svarbi ir Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimui, kuriam ji parengė dirvą.

XX a. pradžioje Seinai buvo tapę svarbiu lietuvių kultūros ir švietimo centru. Čia veikė ne vieną Lietuvos inteligentą išugdžiusi Seinų kunigų seminarija, atsidarė spaustuvė, čia nuolat buvo bandoma kelti lietuvybės idėją, nes buvo susibūrusi žmonių grupė, kuri aptarinėjo ir nubrėžė bendrus visai lietuvių tautai uždavinius, palaikė ryšius su kitais tuomet veikusiais lietuviškosios minties centrais. Būtent Seinuose suformuluotas idėjas ir mintis aptarinėjo Varšuvos, Petrapilio, Maskvos universitetų studentai ir dėstytojai, o ten gimusios idėjos pasiekdavo Seinų kraštą.

Pirmąją Lietuvos Respublikos konsulato Seinuose, Vyskupo Antano Baranausko fondo „Lietuvių namai”, Seinų Švč. Mergelės Marijos apsilankymo parapijos bei Seinų krašto muziejaus surengto minėjimo dieną buvo renkamasi Seinų vyskupų rūmuose, kuriuose esanti nedidelė Jono Pauliaus II aula negalėjo sutalpinti visų norinčių čia patekti – renginio dalyviai stovėjo ir praėjime, ir net koridoriuje.

Didelę dalį susirinkusiųjų sudarė Seinų „Žiburio” mokyklos moksleiviai, bet į minėjimą atėjo ne tik vietos lietuviai – buvo ir nemažai lenkų. Susirinkusius sveikino Lietuvos konsulas Seinuose Vaclav Stankevič, pabrėžęs šio renginio svarbą vietos bendruomenei. Anot jo, labai svarbu ir tai, kad renginys vyko tame pastate, kur gyveno ir mirė Seinų vyskupas, poetas, „Anykščių šilelio” autorius Antanas Baranauskas.

Pagrindinį pranešimą minėjime apie „Šaltinio” spaustuvės reikšmę lietuvių tautiniam atgimimui skaitė Lietuvos istorijos instituto direktorius Rimantas Miknys. Jis kalbėjo lietuviškai, o renginio dalyviams lenkams buvo išdalintos pagrindinės pranešimo tezės.

Istorijos mokslų daktaras R. Miknys pabrėžė, kad lietuvių tautinį atgimimą galima suskirstyti į tris etapus – pirmasis, kuris tęsėsi nuo XIX amžiaus pradžios iki paskutinio dešimtmečio vidurio – jis vyko kultūros pagrindu, jam pasibaigus maždaug nuo 1883 iki 1905 metų prasidėjo politinio pobūdžio atgimimas, dar vadinamas „Aušros” ar „Varpo”, tuo metu leistų leidinių vardu, o trečiasis, jau grynai politinis atgimimas vyko 1905–1917 metais.

R. Miknys teigė, kad pirmojo etapo metu siekta geriau pažinti lietuvių istoriją, kalbą, tradicijas bei gyvenimo būdą. Buvo kreipiamas dėmesys ir į socialinius klausimus, kaimo žmonių švietimą. Daug nusipelnė to meto šviesuoliai Simonas Daukantas, Motiejus Valančius, Laurynas Ivinskis. Tuo metu dar nebuvo konfrontacijos su lenkų tautiniu atgimimu, kuri prasidėjo vėliau ir ypač sustiprėjo vadinamuoju „Aušros” laikotarpiu.

XIX amžiaus pabaigoje – XX pradžioje atsirado partinio ir politinio pasidalijimo ženklai. 1896-aisiais pirmąją partinę organizaciją įkūrė socialdemokratai, 1902 metais įkuriama demokratų partija. Didelę įtaką lietuviškam tautiniam atgimimui turėjo ir 1905 metų revoliucija, kai liaudies judėjimas tapo masiniu, o tų metų gruodį Vilniuje susirinko Didysis Vilniaus Seimas, suformavęs politinės Lietuvos autonomijos reikalavimą.

„Vienas iš šio Seimo sprendimų buvo tas, kad Suvalkų gubernijos lietuviai turi būti priskirti Lietuvos autonomijai – tai turbūt lėmė, kad krikščioniškosios pakraipos asmenys pasirinko būtent Seinus kaip vieną iš svarbiausių oficialių politinių savo struktūrų vietų. Visų pirmą iš Kauno į Seinus perkelta dalis svarbiausios spaudos, o tam čia reikėjo įkurti spaustuvę”, – teigė istorikas.

Spaustuvę įkurti Seinuose nuspręsta dėl to, kad čia nutarta spausdinti vieną iš svarbiausių leidinių „Šaltinį”. Tas sprendimas turėjo ir daug šalininkų, ir nemažai priešininkų. 1906 m. Seinų „Šaltinio” anonsuota laikraščio programa „Norime ne tik apšviesti, bet ir sumažinti žmonių vargus” numatė būsimus darbus, kuriuos planavo atlikti to meto Seinų lietuviai inteligentai. Jie gerai suprato, kad laikraštis negali imtis vien aprašomosios veiklos, bet turi rašyti apie tokias vertybes kaip lietuvybės skleidimas, kalbos grąžinimas ir pan.

1906 m. Seinuose buvo įsteigta Laukaičio, Dvaranausko ir Narjausko bendrovė „Šaltiniui” ir geroms knygoms leisti. Bendrovės iniciatorius buvo kunigas Juozapas Laukaitis. Jos narių suvažiavimas vyko Marijampolėje. Jo metu kun. J. Laukaitis siūlė „Šaltinį” steigti Seinuose, nes Seinai yra vyskupijos centre, čia veikia seminarija, kurioje dirba daug dvasininkų, rašysiančių laikraščiui tekstus. Tam nepritarė vyskupas, vėliau tapęs Lietuvos Nepriklausomybės akto signataru Justinas Staugaitis, aiškinęs, kad leidinys turėtų būti spausdinamas didesniame mieste.

1906 m. kovo 18 d. pasirodė pirmas „Šaltinio” numeris. Antrame jo numeryje rašoma: „Pereitiesiems metams baigiantis trys Seinų miesto kunigai: Juozapas Laukaitis, Vincentas Dvaranauskas ir Jurgis Narjauskas, pritariant ir padedant savo dvasiškajai vyriausybei, įkūrė draugiją spaustuvei Seinuose įsteigti ‘Šaltiniui’ leisti ir knygoms spausdinti. Iš visų kraštų kunigai lietuviai parėmė šį sumanymą. Trumpu laiku draugija įtaisė puikią spaustuvę ir dabar jau leidžia laikraštį ir turi daug knygų spausdinti.Taigi 1 balandžio mėn. dieną (20 kovo) šių metų J. M. Garbingiausias diecezijos Administratorius Pralotas Antanavičius, atlaikęs Katedroje šv. Mišias, pašventino naująją lietuvišką spaustuvę ir ‘Šaltinio’ redakcijos butą, linkėdamas draugijai ir laikraščio bendradarbiams Dievo palaiminimo ir pasisekimo”.

„Ši spaustuvė veikė 15 metų iki 1915-ųjų vasario. Ji buvo įkurta laikraščių leidybai ir tai per visą veiklą buvo prioritetas. ‘Šaltinio’ laikraštis turėjo priedus – ‘Šaltinėlį’, ‘Artoją’, ‘Vainikėlį’, ‘Vainiką’. Čia buvo leidžiami ir žurnalai ‘Vadovas’, ‘Spindulys’, ‘Žiburys’. Jei pirmaisiais metais ‘Šaltinis’ turėjo 500 prenumeratorių, tai 1909-aisiais tiražas siekė 6 tūkstančius, o prieš pat Pirmojo pasaulinio karo pradžią – net 15 000 vienetų. Nedideliam Seinų miesteliui tai buvo neįtikėtinas skaičius, ‘Šaltinis’ buvo noriai skaitomas ne tik Suvalkų, bet ir Vilniaus bei Kauno gubernijose”, – teigė R. Miknys.

„Šaltinio” spaustuvė leido ir knygas. Jų iš viso pasirodė beveik 300 pavadinimų, ir ne tik lietuvių, bet ir lenkų, rusų kalbomis. Tuo metu lietuvių kalba leidžiamų knygų skaičiumi Seinų „Šaltinis” lenkė ir Vilnių, ir Kauną. Savo pranešime R. Miknys pabrėžė, kad spaustuvės Seinuose veikla turėjo didžiulės įtakos krikščionių-demokratų dominavimui lietuvių tautiniame atgimime 1906–1915 metais. Tada susikūrė daug įvairių katalikiškų draugijų, kurių narius bendrai idėjai vienijo būtent spauda. Tuo metu net 60–70 procentų visos spaudos sudarė katalikiški leidiniai, krikščionys-demokratai 1913 metais leido 16 savo leidinių iš 26, ir Seinai čia vaidino ypatingą vaidmenį.

Renginio dalyviai taip pat išklausė įdomų Balstogės universiteto profesoriaus Krzystofo Bukowskio pranešimą, buvo pristatyta proginė parodoja, kurioje eksponuotos archyvinės nuotraukos, taip pat norintys galėjo pavartyti leidinius, kurie prieš daugiau kaip 100 metų buvo išleisti Seinų „Šaltinio” spaustuvėje. Kitą dieną spaustuvės sukaktis buvo paminėta ir „Lietuvių namuose” Seinuose, kur surengtas koncertas ir knygos pristatymas ❑

Minėjimo metu salė buvo sausakimša. Algio Vaškevičiaus nuotraukos

Candy Snail

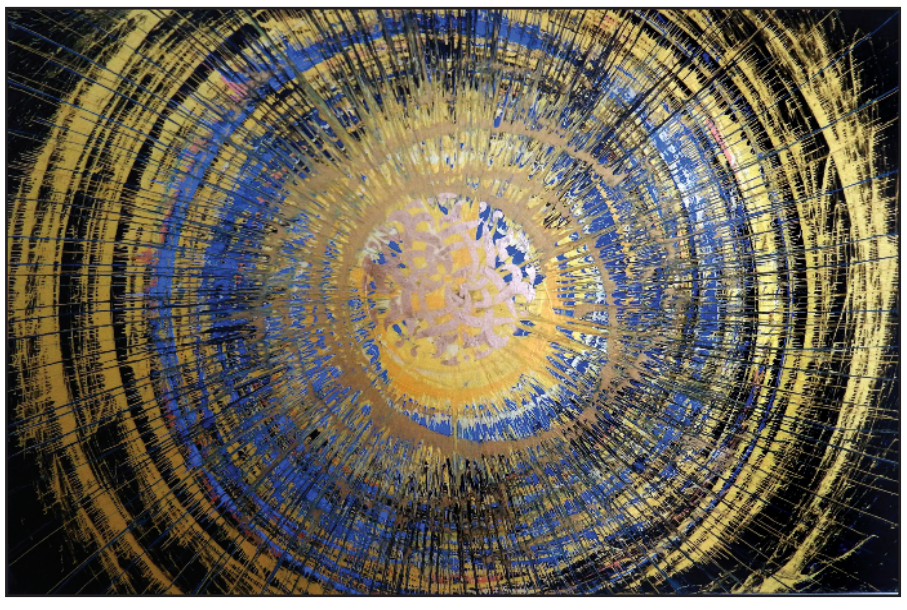

The Golden Sun. Drobė, akrilas, 150x100, 2016 m.

Mariaus Kavolio kosmosas Lietuvoje ir pasaulyje

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Vilniaus Muzikos galerijoje Gedimino prospekte atidaryta jaunojo talento, jau spėjusio išgarsėti pasaulyje, palangiškio Mariaus Kavolio tapybos paroda „Rudens solo".

Priešistorė. Lietuvis vaikinas išgarsėjo staiga, jam pačiam to nesitikint – nors draugai ir anksčiau gyrė jo darbus, pirmenančius kosminį sprogimą, gimimą, sužydėjimą ar pirmapradį išeities tašką, spinduliuojantį gėrį. (Beje, aš jį irgi pastebėjau, pernai Palangoje iš smalsumo užsukusi apsižvalgyti į prezidentinę vilą *Auską* (buvusią Brežnevo rezidenciją), nes pakvietė *Gabijos* viešbutyje rastas lankstinukas apie M. Kavolio parodą. Anuomet jokios informacijos apie autorių neradau nei parodoje (lankiausi ne parodos atidarymo metu), nei internete (jis dar nebuvo išgarsėjęs). Kodėl ieškojau? Nes darbai padarė įspūdį. Norėjau anuomet apie jį parašyti.

Darbai didžiuliai, pulsuojantys akimirkos energija ir pozityvu. Jie nebuvo panašūs į skanų saldainį (nors daugelis juos norėtų turėti namuose dėl grožio ir geros nuotaikos), greičiau – šokiruojantys savitu pasaulio matymu, spalvomis, pulsuojančia jėga. Tokią energiją dažnai turi jauni, betgi ne visi ją gali išspinduliuoti tapybos darbais, dažniausiai jie prisigalvoja kitokių užsiėmimų (sportas, alus, merginos, kt.). O palangiškiui tą energiją suteikia jūra – ją nuolat jaučia ir lanko, dažnai su šunimi, rudenį ar žiemą, kai dar šilta, o žmonių jau nėra. Mariui teko pagyventi ir Vilniuje, tačiau jūra atviliojo atgal, tėviškėn, į tėvų namus, kur ji labai arti, o svetimi kraštai jam nė motais. Turi daug gerų draugų, su kuriais mėgsta pasėdėti prie kavos puodelio.

Belskis, ir tau bus atidaryta. Gyveno sau vaikinas Palangoje, manė, kad tapyba jam – tik hobi. Baigė vidurinę mokyklą, tapybos mokėsi Palangos Stasio Vainiūno meno mokykloje, šiaip rimčiau – studijavo tarptautinio verslo vadybą (teko dirbti didmeninės prekybos žuvimis, vėliau prekybos mediena srityse). Tapyba tebuvo laisvalaikio hobi. Pamėgo pats sau gaminti valgį. Per daug nesireklamavo, kartą el. paštu nusiuntė savo darbą vienai šiuolaikinio komercinio meno galerijai „*Saatchi*" ir tai pamiršo. 2014 m. „*Saatchi*" galerijos vadovė. Rebecca Wilson atrinko jo darbą „nr.1" ir įtraukė į kolekciją „*Big and Bold*", į savo katalogą (https://www.saatchiart.com /art-collection/Painting-Photography-Drawing/It-s-A-Knock-Out-Big-and-Bold/153961/69437/view).

Gavęs elektroninį laišką iš R. Wilson, vaikinas jo nė neskaitė (manė, nerimta), tačiau draugai pranešė apie sėkmę. Tais pačiais metais Marius kelis darbus nusiuntė į New Yorką, o vieną jo darbą, kabėjusį Klaipėdos galerijoje, nupirko meno mėgėjai iš Didžiosios Britanijos.

Šiandien viskas kitaip: jis vienas garsiausių šiuolaikinių Lietuvos menininkų. Kodėl? Todėl, kad ne vardas, ne diplomai, ne pažintys, o konkretus darbas patraukė dėmesį. Dėkui Dievui, dabar tai internetu įmanoma, tik reikia mokėti anglų kalbą… Tiesa, minėto darbo „nr.1" autorius parduoti negali neperspėjęs „*Saatchi*" galerijos. Šiandien Marius intensyviai tapo (net į parodą Muzikos galerijoje neatvyko). Šiandien jis gyvena iš tapybos. Šiandien jis garsus ir paklausus. Kodėl? Nes, pasak autoriaus, išmoko sukurti brangią interjero detalę, turinčią išliekamąją vertę.

Parodos Lietuvoje ir pasaulyje. Beje, Klaipėdoje (kaip ir Palangoje) jo pirmoji paroda surengta tik pernai. Šiandien 29 m. Mariaus Kavolio (gim. 1987 m.) kūriniai – prestižinėse šiuolaikinio komercinio meno galerijų kolekcijose. Paveikslai kabo ne tik Vilniuje, bet ir Baku, Dubajuje, Maskvoje, Milane, Žemutiniame Naugarde.

Pirmoji individuali paroda „12 " surengta 2014 m. pabaigoje (po sėkmės „*Saatchi*" galerijoje). 2015 m. rudenį Londone vykusiame labdaros aukcione (25-tosioms Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo metinėms) jo kūrinys „Green Line" įvertintas kaip geriausias – už jį pasiūlyta rekordinė kaina.

Dailininkas dalyvauja prestižinėje šiuolaikinio meno mugėje „*Affordable Art Fair*" Milane, tarptautinėje menų mugėje „*Cosmoscow*", laimi galimybę surengti individualią parodą menų festivalyje „*Opea Sea*", dalyvauja šiuolaikinio meno mugėje „*ArtVilnius'15*", surengia personalinę parodą Maskvoje. Drąsiai eksperimentuodamas su spalvomis ir technika, Marius ima kurti darbų serijas (pvz., *Lietus* Muzikos galerijoje) jau nebe standartiniuose 150x100 rėmuose.

Spalio pradžioje, dalyvaujant Lietuvos Respublikos ambasadai Rusijos Federacijoje, M. Kavolio 18 paveikslų eksponuojami Žemutinio Naugardo valstybiniame muziejuje (pirmą kartą ne galerijose). Spalio pabaigoje jo darbai iškabinti Šiuolaikinio meno centre Baku (parodą inicijavo Lietuvos Respublikos ambasada Azerbaidžane, *Muasir Incesenet Merkazi*).

Jaunuoju talentu susidomėjo Artimieji Rytai – Jungtinių Arabų Emiratuose, menų mugėse Dubajuje, rodoma speciali serija „*The Middle East*". Šiandien Mariaus Kavolio kūrybą atstovauja Vilniaus galerija „Elysium" (direktorė Margarita Bareikytė).

Stilius. Užburiančios, didelių formatų ekspresyvios abstrakcijos, nutapytos akriliniais dažais drobėje. Paradoksas: Palangos Stasio Vainiūno meno mokykla (buvo tėvų ten įbruktas, nes vaikystėje mėgo piešti) jam suteikė tapybos pagrindus ir kurį laiką atgrasė nuo teptuko, o vidurinėje mokykloje piešimo pamokų nemėgęs… Autorius tapybos įkvėpimo sėmėsi iš *Jackson Pollock*, *Albert Oehlen* ir *Sam Francis*. Jam įtakos turėjo kolorito meistras *Jean Michel Basquiat*, tapybos technikas *Gerhard Richter*. Kai kam Mariaus kūryba primena Didžiojo sprogimo teoriją ar net garsiojo Kazimiro Malevičiaus „braižą", o man – Lietuvos astronomo etnokosmologo Gunaro Kakaro žvaigždžių, jų ūkų ir jų „lopšio" fotografijas… ❑

Smuikininkių duetas „L&K duo" jauniausioje Vilniuje muzikos ir meno galerijoje. Laimutės Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Justinas Sajauskas

VISADA ŠALIA • MINIATIŪROS (3)

SIMNAS

Liepakojuose šautuvo buože užmušęs nuo kariuomenės besislapstantį Stadalių, stribas Buzas ir toliau švaistėsi ginklu. Bet jau neilgai: po dienos kitos, vykdamas į užduotį, užgėrė, virto į roges ir persišovė vidurius.

– Sūneli, sūneli, netekau tavęs! – pravirko Buzienė prie kapo.

– O kitų vaikai – ne sūneliai? – krito žodžiai iš laidotuvininkų būrelio.

VARČIŌS MIŠKAS

Mūšyje sužeistas partizanas Baranauskas nušlitiniavo iki artimiausio medžio, vargais negalais užsiropštė ant pirmo šakų vainiko ir pritilo. Netrukus po tuo pačiu medžiu dribtelėjo pailsėti dar vienas mūšio dalyvis, stribas.

Iš viršaus nusklendė kraujo lašas ir pataikė į poilsiautoją. Stribas pasimuistė, pakėlė akis... Ir griebėsi ginklo.

KUŠLĖŠKIAI

Atėjo metas keliauti į mišką ir nuo kariuomenės besislapstančiam Jankauskų vyriausiajam. Ankstų rytą tėvas pripjovė vikių ir privertė jų į brikelį. Petras atsisveikino su motina, su seserimi, įsirausė į žalumynus – ir darda. Galgi niekas nestabdys.

Sustabdė. Vos išvažiavus iš Kalvarijos (partizanai būsimo kovotojo laukė Sasnavoj), į brikelį sušoko keturi enkavedistai ir liepė greičiau varyti arklius, nes jie, saugumiečiai, skuba į Marijampolę. Automatus suguldė ant vikių, tiesiai ant slapuko.

Išbandymas būsimam partizanui Pavasariui? Ar – tėvui?

ŠEŠTOKAĪ

Savaitė prieš lemtingą susidūrimą su partizanais miestelio šiurpintojas stribas Vyšniauskas atklydo pas Malinauskus, šnekina šeimininką kluone. Kažko kluone prireikė ir Malinauskienei.

– Kas girdėti? – praeidama pasiteiravo Vyšniausko.

– Kas girdėti? – perklausia stribas. – Ana, vėl du guli nušauti!

Suprask: žuvo dar du miško vyrai.

Malinauskienei nespėjus į žinią sureaguoti, tarp jos ir stribo išdygo višta ir užgiedojo.

– Palauk, palauk, – sužiuro Vyšniauskas. – Ko ta višta čia gieda?

– Ko norėt iš kvailo paukščio.

– Pamatysim, pamatysim, – suniurno stribas ir spruko iš kluono.

Matyt, žinojo, kad vištos giedojimas – ne į gerą.

SÁLTININKAI

1945-ųjų rugpjūtis. Į Molotovo miškus tremiama Matijošaitienė su dukra. Privažiavo sunkvežimis, rusų kareivis patarė imti ką tik gali, bet viską, ką motina krovė į mašiną, duktė metė lauk: mat, stribai pakuždėjo, kad jas veža ne į Sibirą, o šaudyti. Mergina nenorėjo savo gero palikti žudikams, tai ir mėtė.

Pažitkas* stribams.

PAGRAUŽIAI

Žuvus Unguriui, priešas nepaliko jo tėviškės ramybėje – užsukdavo bent iškeikti ten gyvenusius partizano brolius.

Kartą, kai Murauskai ant sudeginto tvarto pamatų rentė kokią ten pašiūrę, kieman įjojo rusų majoras. Šis betgi nesiplūdo, prisėdęs ant lentgalių krūvos, ilgai stebėjo plušančius vyrus. Paskui prašneko, pasakė, kad jo gyvenime taip pat visko būta: tėvai buvo ištremti, jis pats užaugo vaikų namuose. Dabar štai – žmogžudys, užmušti žmogų jam nieko nereiškia.

Rytų Lietuvos (Kalnų) srities vadas Jonas Kimštas – Žalgiris su žmona. 1950 m. spalis

Ilgokai majoras atviravo, gal valandą. Galop, pataręs statybininkams nepersistengti – vis tiek atsidursią Sibire – išjojo.

Išliejo žmogus širdį, nieko nepasakysi! Gal nieko daugiau toje širdyje nė nebuvo?

KŪLOKAI

Tremiama Bagdonienė su vaikais. Surakinusi lūpas, stribų vis skubinama, moteris šiaip taip susiruošia, įsitalpina „pundų" prikrautan vežiman.

Gal už kilometro pakelėje lūkuriuoja skundiko žmona. Vežimui klapsint pro šalį, ši įsispitrėja naujai tremtinei į veidą. Galop neištveria, „Bagdoniene, kodėl tu neverki?" – šaukia.

– Juk mirti važiuojate!

Nauda* (žargonas).

KŪLŌKAI

49-ųjų kovo 25-ąją, purvui dar maišantis su sniegu, atėjo eilė palikti namus Gaubams.

– Renkitės! – pavakary įsakė stribai, prieš tai savaitę trynęsi jų troboje. – Važiuosite!

Suaugę pradėjo „rengtis" – krauti vežiman tai, kas dar buvo likę po stribų „viešnagės", o paauglė duktė nutarė bėgti. Pro kalvą, pro balą, upeliu pas Bagdonus... Pasisakė motinai.

Persimetusi žodžiu kitu su vyru, Gaubienė vėl prisigretino prie dukters.

– Pas ką tu nubėgsi? – klausia. – Matulevičiai išvežti, Bagdonus veža, Bekampiai lageryje, Borutai, Jakubauskai, Vaičiuliai išbėgę, Stankevičius nušautas...

Duktė nenusileidžia, bėgs ir gana! Ras pas ką.

Moteris beviltiškai apsižvalgo. Kas daryti? Laiko ginčytis nėra, tuoj tuoj reikės lipti į vežimą, o Genė vėl užsiožiavo...

Sugalvojo: čiupusi dukrą už žasto, pastatė ją prieš artimiausią stribą.

– Saugok! – liepė tam. – Ji ruošiasi bėgti!

I. VAKARAI

GRAJAUSKAĪ

1940-ais šalį užplūdus draugams iš Rytų, Šeštokas užsirašė į rusų kalbos kursus, nežinia, kam jam to prireikė. „Lankė" kursus ir visur tėvą sekiojantis mažametis sūnus.

Vaikas, matyt, buvo pagavus kalboms.

– Vstavaj, prokliatjem zakleimionnyj

Golodnyj, ugnietionnyj liud!* –

pasilypėjęs ant lovos, deklamuodavo namiškiams.

Kartą deklamatorių nugirdo nežinia ko į namus užklydęs politrukas**

– Koks protingas vaikas! – pagyrė rusas. – Koks geras karys iš jo išaugs!

Ilgokai paauglys demonstravo savo išmintį, kelerius metus, kol vieną rytą kartu su kitais namiškiais buvo įvytas į gyvulinį vagoną ir išbildėjo į Rytus.

O jau tada – sudie, „Internacionale"! Sudie ir jūs, komisaro komplimentai.

ÚOSUPIS

Vydami ruduosius, raudonieji sujaukė ir paprūsės lietuvių gyvenimus, išvarė visus iš namų. Kai, apsukusi ratą, Liaukų šeima įsidrąsino grįžti, pirmiausia jų akis patraukė tuščias gandralizdis.

– Vaikai, nelaimė! Šventų šeimos paukščių nėra, – paaimanavo Liaukuvienė.

Moteris klydo: iššaudyti paukščiai tebuvo pusė bėdos. Tikroji nelaimė sugrįžėlius ištiks po poros dienų, kai kieme pasirodys NKVD generolo Pavlo Vetrovo smogikai.

ÚOSUPIS

Per patį viduržiemį į Liaukų kiemą įsispraudė polutorkė***. Iš aštuoniolikos žmonių tąsyk namuose nakvojo tik dvi moterys; joms ir pasitarnavo trėmėjų technika.

* „Internacionalo" pradžia (rusų k.)

**Karinio dalinio politinės dalies vadovas (rusų k.).

***Toks sunkvežimis (rusų k.)

Sumetę į sunkvežimį negausią moterų mantą, kareiviai įvarė į jį dukrą, o neįgalią motiną ištempė iš gryčios, pakėlė ir kniūbsčią pastūmėjo į prisnigtą mašinos kėbulą.

Sugurgždėjo sniegas.

Emiliją Liaukuvienę Sibiro sniegynai pasitiko tuoj už gimtojo sleksčio.

MIŠKINĖAI

Ankstyvas pokaris. Patyręs, kad juo susidomėjo stribai, Poteliūnukas pradėjo slapstytis: tai ant aukšto užsirango, tai užsidaro kamaroj.

Stribai netruko pasirodyti.

– Kur sūnus? – užrėmė kieme besisukiojantį slapuko tėvą.

Žmogus krutina lūpas be balso, jaučia: su šitais geriau neatvirauti. Bet ir vėl: meluoti nuodėmė! Gal net – didžioji.

– Kur?

Poteliūnas tįsteli ranką slėptuvės link. Stribai puola prie rūsio, išvelka vyruką į dienos šviesą, nušauna ir neatsigręždami nuplūdinguoja savo keliais.

TABARAĪ

Pas Karalius užėjo miškinis Uosis ir užtruko iki sutemos. Išeidamas ilgai atminčiai kišenėn įsibruko dviejų Karaliūčių nuotrauką.

Labai greitai kaimą sudrebino šūviai. Kas ką šovė, aiškinti nereikia.

Vargais negalais sulaukę aušros, nuotraukos figūrantės smuko į lauką pasižvalgyti ir pamatė: vieškeliu, tirpindamas ką tik iškritusį sniegą, Marijampolės link nusidriekė kraujo laštakis. Merginos pastiro. Nedrąsu net pagalvoti, kur šis laštakis nuves, teisingiau, kur nuves priešui patekusi jų nuotrauka.

Netrukus sužinojo: vieną – pas stribus, antrą – į kapus.

Nukelta į 7 psl.

NAUJOS KNYGOS

ŠVENTIEJI IR ASKETAI

Renata Šerelytė

Julija Šukys. *Epistolofilija*. Užrašytas Onos Šimaitės gyvenimas. Iš anglų kalbos vertė Marius Burokas. – Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2016.

Epistoliniai romanai nėra retenybė. Laiškai kaip literatūrinė priemonė dažnai figūruoja ir šiuolaikinėje literatūroje, jungdami naratyvo linijas, sukurdami intrigą, atverdami kulminaciją, išplėsdami personažų santykius, vaizduodami charakterius. Tačiau „Epistolofilija" nėra epistolinis romanas. Ši knyga savita tuo, kad joje pabrėžiamas ne laiško kaip literatūrinio žanro specifiškumas, bet priklausomybė nuo tokio rašymo. Regis, šis Onos Šimaitės pomėgis Kanados lietuvei, literatūrologei, rašytojai Julijai Šukys paliko neužmirštamą įspūdį – taip jautriai ir ištikimai eiti savo „personažo" pėdsakais, paliktais Lietuvoje, Prancūzijoje, Izraelyje, gali tik artimos sielos žmogus, jaučiantis ne tik pagarbą Onos Šimaitės veiklai, bet ir gilią dvasinę bičiulystę. „ (...) jos laiškai jaudina ir įkvepia sielų giminystės jausmą. Kai juos skaitau, jaučiuosi taip, tarsi ji kalbėtų būtent man, tarsi šie laiškai būtų išsaugoti man, jaučiuosi įsipareigojusi jai, šiai savo bičiulei iš praėjusio amžiaus" (18 p.).

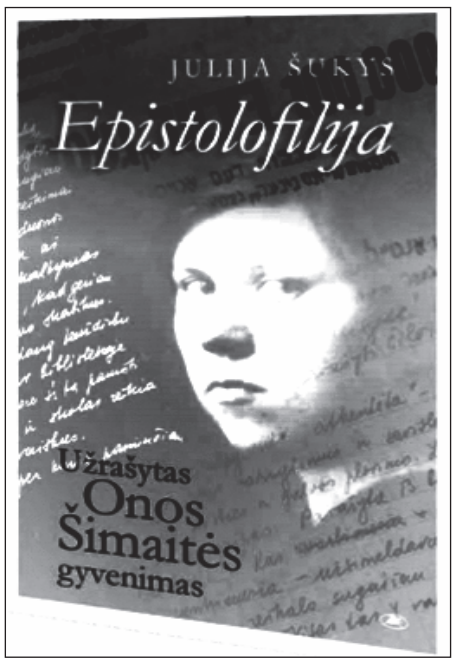

Ona Šimaitė – bičiulė iš praėjusio amžiaus. „Užribio" moteris, kukli pedagogė, bibliotekininkė, publicistė, Vilniaus geto žydų gelbėtoja – moteris, kuri, pasak autorės, „dėl savo klasės, lyties ir gimtosios kalbos nekelia net istorinio ar literatūrinio susidomėjimo" (24 p.). Moteris, kuri visą gyvenimą tarnavo kitiems už duonos kąsnį, nors buvo išsilavinusi, apsiskaičiusi ir mokėjo bene septynias kalbas. Moteris – mįslė. Kurią apibrėžti ir įvertinti labai sunku, todėl galbūt autorė ir pasirinko tokį intuityvų ir, ko gero, teisingą būdą: užrašydama Onos Šimaitės gyvenimą, netiesiogiai „įrašo" ir savąjį. Į savo būtį ir buitį autorė perkelia bičiulės paveikslą: mato ją šmėkštelinčią Monrealio parke, įsivaizduoja ją kukliame butuke Paryžiuje, seka jos pėdsakais iki pat Kormėjaus senelių prieglaudos, kuriame Šimaitė praleido paskutines savo gyvenimo dienas. Autorė neperša išankstinės nuomonės, kodėl Šimaitė vienokiu ar kitokiu atveju taip elgėsi – ji bando bičiulę suprasti, todėl dažnai klausia: kodėl?.. kaip?.. ar iš tikrųjų?.. Ar iš tikrųjų jos gyvenime nebuvo meilės, tik pareiga?.. Kodėl ji taip nevertino savęs?.. Ir pagaliau – kodėl Ona Šimaitė, palikusi didžiulį epistolinį palikimą, neparašė savo atsiminimų, kitaip tariant, knygos?.. Negi iš tiesų dėl nuolat rašomų laiškų suryjamo laiko?..

Šimaitė apibūdinta kaip „žodžių iždininkė". Galbūt ši taikli frazė leistų spėti, kodėl taip atsitiko. Iždininkas kaupia viską, jis šykštus, skrupulingas ir pragmatiškas, o rašytojas žodžius švaisto, elgiasi su jais kaip plevėsa ir palaidūnas. Kartais net rankraščius degina. Galbūt Šimaitei, kieto ir pragmatiško būdo moteriai, gyvenusiai beveik spartietišką gyvenimą, tokia prabanga buvo svetima, kaip ir įkvėpimas, kurio laukti ji, manding, neturėjo laiko. Kita vertus, daug ką sako ir faktas, kad Šimaitė gelbėjo ne tik žmones – ji gelbėjo Vilniaus geto knygas, ji slėpė savo užrašus, išgyveno dėl prapuolusių raštų; galbūt jai tai buvo svarbiau, nei pačiai rašyti?..

Šiaip jau paradoksali situacija: Šimaitė Paryžiuje skurdo materialiai, sunkiu darbu teuždirbdama grašius, ir tuo pačiu – jai buvo prieinami Prancūzijos sostinės kultūros lobiai (koncertai, parodos, muziejai, bibliotekos). Jos beatodairiškas savęs atsižadėjimas dėl kitų („Tvirtai žinokite ir giliai jauskite, kad kiekvieną gyvenimo dieną turite skirti kitų gėriui darydami viską, ką galite") primena kunigo pašaukimą – ir tuo pačiu ji yra sena socialistė ir ateistė, mėgstanti bažnytinį meną, katalikybės ritualus. Galima manyti, kad ji – pragmatiška empirikė, kurios dvasinį gyvenimą grindžia humanistinė kultūra be antgamtės pajautos ir tikėjimo malonės. Bet.. Simone Weil savo knygoje „Sunkis ir malonė" rašo apie žmones, kurie buvo kankinami koncentracijos stovyklose (o Šimaitė buvo išvežta į Dachau), kurių visi artimieji ir šeima buvo išžudyti, kurie patyrė kančią ir sukrėtimą - „Jei tokie žmonės tikėjo Dievo gailestingumu, tai jie juo arba nebetiki, arba suvokia jį visiškai kitaip negu anksčiau".

Žinoma, tai tik prielaida. Tačiau ar galima neigti, kad tokios prielaidos negali būti?.. Kūniškumo neigimas (Onai Šimaitei nerūpėjo nei santuoka, nei motinystė, nei lytinis gyvenimas, ji netgi kapo neturi – savo kūną po mirties paaukojo Paryžiaus universiteto Medicinos fakultetui) irgi prieštaringas: jis gali liudyti ir šventosios, ir anarchistės asketiškumą, o galbūt ir slepiamą dvasinę traumą (kažkoks rusų poetas, kurį Šimaitė buvo įsimylėjusi, žiauriai ją atstūmė, pasišaipęs iš jos išvaizdos). O kur dar gestapo kankintojų paliktos žaizdos?.. Tikra kūno golgota... Autorė teigia, kad Šimaitė tikrai būtų nenorėjusi, kad ją vadintų šventąja – iš tiesų, to ir nereikia, nes Šimaitės savęs atsižadėjimas yra negailestingas, rūstus, puritoniškas. Tai ne šventumas, tai veikiau idėjinė askezė. Šventumui trūktų meilės ir malonės...

Viename savo laiškų Ona Šimaitė rašė: „Didelis vokiečių poetas M. Rilkė yra pasakęs, kad laiškas rašyti reikia lyg maldą kalbėti, susikaupus, varpams skambant" (201 p.). Galbūt į kai kuriuos Onos Šimaitės laiškus galima pažvelgti kaip į „maldas"? Tiksliau, kaip į tekstus, turinčius ne vien empirinį pobūdį?.. Sunku pasakyti. Tam reikia perskaityti visus Šimaitės laiškus, ne vien šią knygą, kuri vis dėlto gana subjektyvi, joje daug asmeniško santykio, taigi to, kas aktualu ir svarbu autorei, kas „giminiška". Tai, kas „negiminiška", dažnai lieka už borto...

Literatūra ir menas 2016.11.11

Atkelta iš 6 psl.

RŪKŠTÉNAI

Valdžios įsakytas, invalidas rusas atlydi į šį kaimą du Sibire pagautus tremtinių vaikus. Palikęs bėglius artimiesiems, bėglių dėdės lydimas, nudardėjo į apylinkę atsiskaityti.

– Kaip drįsai vežti banditus? Ar žinai, kad tuose Rūkštėnuose galėjai būti nušautas? – užsipuolė palydovą stribų viršininkas.

Rusas, buvęs frontininkas, neišsigando ir, atlikęs formalumus, grįžo pas Pultinavičius – pažiūrės, kas ir kaip jį šaudys.

Pagėrė tris paras ir išvažiavo.

GÃLKIEMIS

Miške nukovę partizanus Oką ir Sarpalių, stribai liepė Kartavičiui kinkyti arklį ir vežti kūnus į Vištytį. Kartavičius – kur bedings? – veža. Namo grįžo tik paryčiais.

Tada ir apsižiūrėjo: vežimo dėžė ne tik purvina, bet ir kruvina, persisunkusi krauju kaip stribas – keiksmais. Iškinkęs arklį, žmogus įniko dėžę plauti, bet kiek bešiūravo, ir

Šiaurės Rytų (Karaliaus Mindaugo, Kalnų) partizanų sritis

vienas, ir su sūnumi, kraujas neišsiplovė. O kad taip – Kartavičius dėžę supjaustė į gabalus ir paleido dūmais.

Bene svarbu, kur – žemėje ar padebesyse, atsidurs jūsų, partizanai, jaunas kraujas? Svarbu, kad Lietuvoje.

PÓDVARKO MIŠKAS

Naktiniams susikirtus su stribais, buvo sužeistas partizanas Aidas. Jį aptiko pamiškėje gyvenantis Matulevičius, parsivedė namo, paslėpė. O tada pasipustė padus ir – į Pajevonį pas stribus.

Po Aido.

Praėjus dienai kitai – ir po Matulevičiaus.

VILKAVÌŠKIS

Saugumo bendradarbė Saukaitė pasižymėjo ne tik medžiojant partizaną Vampyrą. Vienąkart Konservų fabriko direktorius įsisodino šią fabriko darbuotoją į lengvąją ir nusivežė į Kauno ligoninę, kurioje – saugumas tai žinojo – gydėsi partizanas. Saukaitė persirengė sesele ir nuėjusi į palatą, atpažino banditą.

Už paslaugą – medalis. ❑

Kultūros kronika

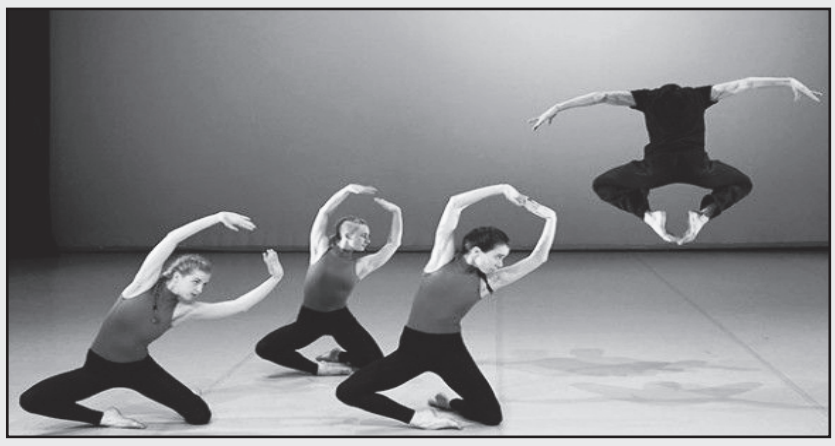

Lapkričio 8-13 dienomis Leipcige vyko 26-asis Europos šiuolaikinio teatro ir šokio festivalis „Euro-Scene Leipzig", kuriame pasirodė Nacionalinės M. K. Čiurlionio mokyklos šokio teatro spektaklis „Juodvarniai". Prieš ketvirtį amžiaus inicijuoto festivalio „Euro-Scene Leipzig" misija – pristatyti Europos eksperimentinį teatrą ir šiuolaikinį šokį. Tai – vienas svarbiausių tokio tipo festivalių visoje Europoje, reflektuojantis šių dienų šokio ir teatro tendencijas. Lietuvių spektaklio įtraukimas į festivalio „Euro-Scene Leipzig" programą yra didžiulis pripažinimas visai komandai: spektaklio autorei ir choreografei Linai Puodžiukaitei-Lanauskienei, scenografui Kęstučiui Lanauskui, kostiumų dizainerei Simonai Finkelšteinaitei, video menininkams Aurimui Švedui ir Tadui Vosyliui, šviesų dailininkui Mariui Apanauskui, šokėjams Tadui Almantui, Dorėjai Atkočiūnas, Valerijai Gneuševai, Marijai Ivaškevičiūtei, Brigitai Paškevičiūtei, Monikai Šerstabojevaitei, Erikui Žilaičiui, Indrei Ivanauskytei ir Miglei Čaplinskytei.

Lapkričio 10–13 d. Paryžiuje, Grand Palais vykusioje svarbiausioje kasmetinėje tarptautinėje fotografijos mugėje Paris Photo'2016 pristatyti ir lietuvių fotografo Antano Sutkaus kūriniai. Menų mugės PRISMES sekcijoje, pristatančioje išskirtinius fotografijos autorius, britų galerijos WHITE SPACE stende eksponuojamos ANTANO SUTKAUS fotografijos iš ciklo „In Memoriam Vilniaus ir Kauno Geto kaliniams". Mugės metu specializuotų fotografijos leidinių parodoje, vykusioje ant Senos upės kranto įsikūrusiame laive „Bateau Concorde Atlantique", kur pristatyti Lietuvos fotomenininkų sąjungos ir Kauno fotografijos galerijos leidiniai, surengtas susitikimas su fotografu Antanu Sutkumi ir jo meno albumo „Lietuvos žmonės" pasirašymas.

Vokietijos federalinės žemės Brandenburgo miestuose Miuncheberge, Bukove, Frankfurte prie Oderio ir Lenkijos mieste Gožove lapkričio 7–12 dienomis vyko tarptautinis iliustruotų knygų festivalis (Internationales Bilderbuchfestival), kuriame savo kūrybą pristatė grafikas, dailininkas, knygų autorius, Nacionalinės premijos laureatas prof. Mikalojus Povilas Vilutis. Menininkas vedė kūrybines dirbtuves suaugusiems ir vaikams, dalyvavo menininkų diskusijoje apie iliustracijas ir jose slypinčias istorijas. Ketvirtąkart vykusį festivalį organizavo Sarah Wildeisen ir Oliver Spatz (Förderverein der Stadtpfarrkirche Müncheberg). Lietuvių menininkai jame yra itin laukiami svečiai, festivalyje jau dalyvavo Sigutė Chlebinskaitė (2013, 2014), Kęstutis Kasparavičius (2014), Lina Dūdaitė (2014) ir Ieva Babilaitė (2015).

ŠVENTOJO AKIPLĖŠOS MEDŽIOKLĖ

Atkelta iš 3 psl.

Čia, Alytuje, skaitydamas Enricos Handel-Mazzeti knygą *Ritos laiškai,* supratau, koks šventas turi būti rašytojas, kad darytų žmonėms tiek daug palaimingos įtakos. O aš? Ar sugebėsiu? Svajonė prabilti romanu kol kas manęs neapleidžia. Ypač dabar, kai visiškai kitoje šviesoje pamačiau kalėjime praleistas dienas. Ar tik nebūsiu per anksti išėjęs į laisvę?

Svarsčiau: kurie kunigai mielesni mūsų Viešpačiui – lojalūs tarybų valdžiai ar paklusnūs tik Jo Sūnui? Kurie iš mūsų iš tiesų yra laisvi?

Toks mąstymas provokuoja skirtingus atsakymus ir vieną skaudų klausimą: ar tuo pačiu metu galima tarnauti dviem šeimininkams?

Ar iš tikrųjų lojalieji jaučiasi gerai? Jeigu taip, tai kas tuomet yra laisvė? Gyventi laviruojant tarp kančios ir malonumų, būti priklausomam nuo pastarųjų? Ne, ne man šis kelias.

IŠ KUNIGO JUOZO DIENORAŠČIO

Kalėjime išmokau susikaupti ir pirmą kartą gyvenime pajutau nuojautos jausmą. Juk niekada tokio jausmo nebuvau patyręs. Kai moterys pasakodavo, aš net įsivaizduoti negalėjau, jog taip būna. O nelaisvėje iš kažkur žinodavau, kad štai mudu su tuo senuku kunigu išskirs.

Prieš įkalinimo pabaigą, kai būdavo kartais labai sunku, kažkas man tarytum sakydavo: „Greit, greit..." Tai nebuvo žmonių kalba tariami žodžiai, bet žodžiai prote – tačiau tikri, su kontūrais, kuriuos jau galima pakartoti, užrašyti.

Arba, pavyzdžiui, eidamas vienas kalėjimo koridoriumi pajusdavau tokį keistą jausmą – tarytum už rankos veščiausi kokią mielą būtybę, lyg nekaltą vaikelį... Ir tuomet ne kartą užgimdavo mintyse klausimas: „Miela Būtybe, kas Tu esi?"

Ar tai tik fantazijos kūrinys, ar sužinosiu kada?

Širdyje tada būdavo gera ir šypsodavausi tarytum įsimylėjėlis. Tik nežinau kam. Nežinau, kas mane vesdavo už rankos. Miela Būtybė... Ar tai Tu, gerasis mano Angele? Ar tos mielos Dangaus Sesės? Ar aš šį vakarą nuskendau į fantazijų pasaulį?

Taigi mirtis – nuostabios draugystės Kristuje pajutimas.

***

Aš esu Sesytė. Taip mane vieną kartą pavadinai, kunige Juozai. Kai prabilai per išpažintį, pajutau, jog į šį pasaulį Dievas mane atsiuntė, kad sekčiau paskui tave į skaistybės palaimą. Tu užbūrei mane savo įtaiga – pasiaukoti Jėzui.

Vėliau paimdavai mane už rankos, mudu eidavome į šventovę ir melsdavomės. Kartais nukakdavome prie ežerų ir grožėdavomės tobulais gamtos stebuklais.

Niekas tiek nežino apie tave, kiek žinau aš.

Esi pridaręs aibę nuodėmių, daug daugiau, nei tikintieji įsivaizduoja. Tu – ne šventasis, tu mirtingas ir labai paprastas žmogus.

Taip, gerųjų darbų tūkstantį kartų daugiau tavo sielos kraitėje, tačiau apie juos pasaulis žino dar mažiau. Tu moki daryti gerus darbus taip tyliai, kad niekas nė neįtartų.

Aš žinau apie tavo meilę man, nes tarp mudviejų nėra jokių paslapčių. Niekada nepatikėsiu, kad kunigas nemato moters kūno grožio. Ne vien mato, bet ir žavisi, myli jį... Tačiau myli visai ne taip, kaip tą supranta ateistai.

Tu – tikras, normalus vyras, tad pirmiausia pamatei mano kūną, nors ir gerai paslėptą po drabužiu. Jaučiau tavo nuožmią kovą su savimi ir didžiuojuos, kad tu ją laimėjai.

Keista, kodėl tikintieji bijo apie tai susimąstyti. O juk pagundų žabangus tikintysis įveikia tik su Dievo pagalba. Ta pagalba – didžiausia paspirtis visur kur.

Kunige Juozai, tu man rodei kelią, o aš užgniaužusi kvapą, kartais iš baimės pamiršusi net alsuoti, sekiau paskui tave.

Dieve, kokie išbandymai dar mudviejų laukia?

Ar atsimeni, kaip susižeidęs verkei karštomis ašaromis, kai ploviau kraujuotus tavo kojų pirštus? Raudojau tuomet ir aš. Mudviejų ašaros, sumišusios su tavo krauju, su kruvinu vandeniu dubenyje... Argi tai nėra amžinoji dviejų širdžių sąjunga?

Nė vienas ateistas, apsėstas Žvėries geidulių, nepatikės, jog likome skaistūs.

Mielas kunige Juozai, aš dažnai sakau sau: jeigu pasaulyje yra tokių kunigų kaip tu, tai kaip jame gali nebūti Dievo? ❑

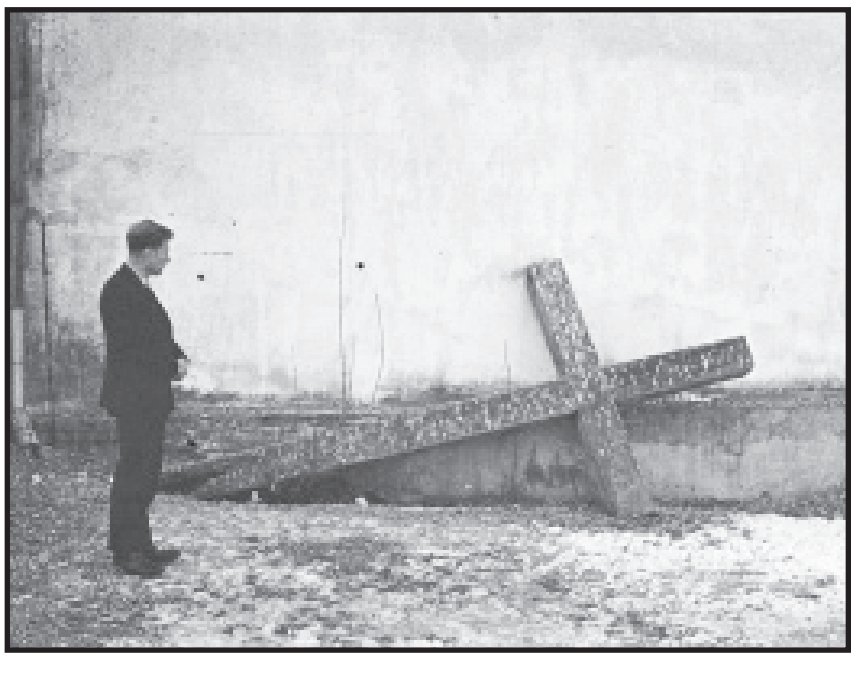

Kunigas Juozas Zdebskis greta sovietų valdžios aktyvistų nuversto ir sudeginto kryžiaus. Apie 1982–1983 m.